

Л.М. Токарчук

к. ю. н., проф., Заслужений юрист України

ДЕЯКІ ПИТАННЯ МЕТОДОЛОГІЇ ДОСЛІДЖЕНЬ В СФЕРІ ПРИВАТНОГО ПРАВА

Будь-яке дослідження має проводитися з використанням арсеналу специфічних методів.

Розвиток сучасної методології нерозривно пов'язаний із збереженням пізнавальних стандартів, а також із потребами відобразити

мінливість категорій і понять, формування нових пізнавальних установок явищ, що виявляються в суспільстві, змінами, які відбуваються у відносинах між людьми.

Проводячи дослідження, необхідно виходити з розуміння методу як способу пізнання дійсності і відтворення його в мисленні та способу, прийому/системи прийомів для досягнення мети, для виконання певної операції [1, с. 429]. А методології – як сукупності прийомів дослідження, що їх застосовують у будь-якій науці відповідно до специфіки об'єкту її пізнання [1, с. 430].

Не викликає сумнівів правильності точки зору Л.С. Явича, який зазначає, що «методологія приватних наук не може бути віднесена до компетенції філософії. Її розробляють на основі філософії самі науки (фізика, математика, хімія, геологія, історія, філологія тощо). Це стосується і науки права. Методологія як цілий комплекс методів, засобів, способів і процедур пізнання права становить мета-юридичну сферу правознавства, відповідальність за стан якої несе зовсім не філософія, а загальна теорія права, в змісті якої гносеологічна проблематика посідає найважливіше місце, становить в даному разі її неодмінний і провідний структурний елемент» [2, с. 5]. Наведене є актуальним і сьогодні, в умовах активного залучення в національне законодавство України норм європейського права, більшого поширення методів порівняльного правознавства, необхідності узгодження положень національного законодавства із європейськими стандартами.

Серед філософів та теоретиків права немає єдності у класифікації методів дослідження. У літературі з філософії та теорії права, а також з організації наукових досліджень методи пізнання поділяють на теоретичні та емпіричні, філософські та загальнонаукові, ідеальні і реальні, логічні та інформаційні, гіпотетичні і концептуальні тощо. Наукові методи є явищем, що постійно розвивається, яке повинно відповідати не тільки предмету пізнання, а й постійно змінюваним умовам відповідного різновиду процесу пізнання, враховувати розвиток технічних засобів пізнання тощо.

Загальні методи наукового пізнання прийнято поділяти на емпіричні та теоретичні. Ми отримуємо знання дослідним шляхом (емпіричним) і шляхом складних логічних операцій, (теоретично). Теоретичний рівень пізнання пов'язаний з осмисленням матеріалів,

отриманих емпіричним шляхом, їх переробкою (аналіз і синтез; абстрагування; ідеалізація; індукція і дедукція; уявне моделювання; сходження від абстрактного до конкретного). На теоретичному рівні розкриваються внутрішня структура і закономірності розвитку систем і явищ, їх взаємодія і обумовленість.

Емпіричний рівень пізнання включає, зокрема, спостереження за явищами, накопичення і відбір фактів, а також встановлення зв'язків між ними. Відповідно й методи емпіричного рівня пізнання включають: спостереження; порівняння; вимір; експеримент; матеріальне моделювання.

Головним пізнавальним завданням емпіричного рівня є описання явищ, а теоретичного – пояснення явищ, що вивчаються. Найбільш чітка відмінність між двома рівнями пізнання виявляється у характері одержуваних наукових результатів. Основною формою знання, що отримується на емпіричному рівні, є науковий факт і сукупність емпіричних узагальнень. На теоретичному рівні одержуване знання фіксується у формі законів, принципів і наукових теорій, в яких і розкривається сутність явищ, що вивчаються.

Виділяють наступні складові теоретичного рівня пізнання.

Методи аналізу і синтезу. Перший – оцінка, співставлення, упорядкування досліджуваних фактів, властивостей і явищ. Другий – оцінка досліджуваного явища, вироблення критеріїв для систематизації отриманих знань, побудова наукових висновків.

Метод абстрагування – логічне виокремлення істотних властивостей від неістотних, другорядних. При вивченні об'єкту виділяються і відображаються лише істотні ознаки, факти, які дають змогу виокремити властивості об'єкта, відрізнити його від інших об'єктів аналогічного типу.

Ідеалізація як теоретична дія дає змогу сформулювати висновки про уявні досконалі умови, системи, можливості.

Індукція – метод на підставі якого висновок про загальне робиться, виходячи із знання про окреме.

Протилежний індукції, метод дедукції означає – йти від загального до більш конкретного.

Уявне моделювання – спосіб мислення про те, передбачити і пояснити явища, як вигадані або абстрактні об'єкти можуть представляти явища, взаємодіяти з реальними системами.

Метод сходження від абстрактного до конкретного – метод вивчення реальності, чия сутність полягає в послідовному переході від абстрактних і однобічних концепцій про реальність до прогресивно більш конкретних репродукцій теоретичної думки.

Проблеми наукового пізнання обраного предмета дослідження можна розв'язати лише комплексно на емпіричному та теоретичному рівнях дослідження. Розвиток приватного права, завжди відзначався практичним спрямуванням наукових досліджень.

На нашу думку, ефективне вирішення завдань дослідження і досягнення його мети у сфері приватного права складно досягти ігноруючи емпіричні знання, вважати їх другорядними [3, с. 267–271].

Між емпіричним та теоретичним рівнями пізнання існує істотний зв'язок. «Однак цей зв'язок не безпосередній, а опосередкований, і здійснюється він за допомогою такої специфічної методологічної операції як емпірична інтерпретація теорії. Остання являє собою особливий вид творчої, змістовно-конструктивної діяльності вчених, результатом якої є сукупність інтерпретативних пропозицій» [4, с. 29].

Основними факторами мислення, які впливають на трансформацію емпіричного знання, є спостереження і експеримент. Основними факторами мислення, що контролюють зміну змісту теоретичного знання, є інтелектуальна інтуїція і логіка. Контроль мислення за змістом і визначеністю теоретичного знання є значно сильнішим, ніж за змістом і визначеністю емпіричного знання. І це пов'язано з тим, що зміст теоретичного знання є іманентно продуктом самого мислення, тоді як зміст емпіричного знання лише частково залежить від свідомості, а частково не залежить від неї.

Науковці застосовують кількісні та якісні методи збору даних і джерел інформації, що дає змогу узагальнити знання, перевірити доводи інших науковців та власні.

Застосувавши статистичний метод ми отримуємо знання із судових справ і рішень відповідної категорії, із систематичних статистичних спостережень щодо розгляду справ відповідної категорії. На жаль, статистичний метод вкрай рідко використовується у наукових дослідженнях з приватного права.

На підставі отриманих знань ми аналізуємо матеріали, узагальнюємо їх, групуємо за відповідними категоріями і робимо відповідні висновки.

На нашу думку, при оцінюванні будь-якого емпіричного матеріалу правового змісту слід робити похибки, однак не можна стверджувати про безумовну помилковість результатів їх оцінювання.

Обравши об'єктом дослідження суспільні відносини у сфері приватного права, необхідно пам'ятати, що теорія держави і права як суспільна наука, як загальнотеоретична юридична наука дає гносеологічні підвалини для змістовного дослідження держави і права у їх загально соціальному значенні, дає змогу розкрити закономірності становлення і розвитку того чи іншого правового явища, сконцентрувати спеціальні теоретичні знання, поняттєві категорії. «Кожна категорія теорії держави і права має свій онтологічний, гносеологічний і методологічний бік і є частиною логічно-стрункої, проникнутої відповідним ієрархічним початком системи категорій, пов'язаних між собою в логічну субординацію» [5, с. 14]. Саме категорії теорії держави і права мають концептуальний характер для здійснення спеціальних галузевих досліджень.

Кожен дослідник правових проблем спирається на юридичні тексти нормативно-правових актів, актів правозастосування, наукові праці, правові дослідження, тобто на емпіричний матеріал, а висновки з проаналізованого можуть бути як схожими, так і різними. При цьому, у сучасних дослідників з'явилося більше правових джерел для дослідження. Із поширенням ідей, норм ЄС, зважаючи на прагматичний стиль ЄСПЛ, право стає менш орієнтоване на національні потреби, більше – на загальноєвропейські цінності, що також стає поштовхом та підґрунтям для здійснення наукових досліджень.

Каталізатором сучасних досліджень правових проблем приватного права є потреба у практико-орієнтованих знаннях. Саме це спонукає науковців до емпіричних досліджень у згаданій сфері суспільних відносин, і є орієнтиром для теоретичного обґрунтування дійсності [6, с. 24].

У сучасному дискурсі стану та перспектив методології права окреме місце займає визначення методології приватного права. Водночас кожна сфера дослідження у межах приватного права, має свої фокуси, принципи, методи, термінологію тощо.

Список використаної літератури

1. Словник іншомовних слів / за ред. чл.- кор. АН УРСР О.С. Мельничука. К. : Гол. ред. УРЕ, 1977. 746с.
2. Явич Л.С. Общая теория права / под ред. А.И. Королева. Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1976. 285 с.
3. Токарчук Л.М. Перспективи емпіричних досліджень правових проблем влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. *Дев'ять юридичні диспути з актуальних проблем приватного права* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої пам'яті Є.В. Васьковського. Одеса, 17 травня 2019 р. О. : Астропринт, 2019. 407 с.
4. Основы философии науки : учебн. пособие для вузов / под ред. проф. С.А. Лебедева. М. : Академический Проект, 2005. 734 с.
5. Кельман М.С., Мурашин О.Г. Загальна теорія держави та права : підручник. К. : Кондор, 2005. 609 с.
6. Токарчук Л.М. Влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: приватно-правові проблеми : монографія. Одеса : Фенікс, 2020. 420 с.